

Historie pedagogicko-psychologického poradenství

Rudolf Kohoutek

Abstrakt: Studie se zabývá historií pedagogicko-psychologické poradenské péče v Evropě. Za zakladatele tohoto poradenství označuje Francise Galtona. Srovnává pedagogicko-psychologické poradenství s poradenstvím pro volbu povolání, které vzniklo v r. 1908 v Bostonu. Zvláštní pozornost je věnována vývoji pedagogicko-psychologického poradenství v Čechách, na Moravě a na Slovensku.

Klíčová slova: Pedagogicko-psychologické poradenství, začátky poradenství v Anglii, pedagogicko-psychologické poradenství v Čechách, na Moravě a na Slovensku, koordinace poradenských systémů, problémová mládež, řízení poradenství.

Praktická pedagogicko-psychologická poradenská péče má své začátky v Anglii. Již v roce 1884 otevřel Francis Galton (1822–1911), eugenik, evolucionista a pracovník v teorii, metodách a využívání psychologie jako vědy v praxi (který je znám hlavně svými výzkumy dědičnosti psychických vlastností), tzv. *antropometrickou laboratoř*.

Stanovil si za cíl prostřednictvím studia a poznání osobnosti dítěte poskytovat rady při výchově v rodině a ve škole. Do té doby byla psychologie považována za ryze teoretickou vědu. Z Galtonovy laboratoře se vyvinula na univerzitě v Londýně první psychologická výchovná poradna. V roce 1928 to byla už CHILD GUIDANCE CLINIC, dětská poradenská klinika.

Galtonův projekt již koncem 19. století ideově ovlivnil J. M. Cattella, Galtonova žáka z USA. A byl to právě Cattell, který podnítil L. Witmera, aby otevřel první poradenskou kliniku v USA (roku 1896) při Pennsylvánské univerzitě. Witmer se zabýval například možnostmi nápravy poruch pravopisu.

Ve Francii byly podobné tendence podpořeny zřízením pedagogické laboratoře (1905) psychologem Alfredem Binetem (1857–1911) v Paříži.

Souběžně s pedagogicko-psychologickým poradenstvím vznikalo relativně autonomně poradenství pro volbu povolání, které bylo orientováno spíše psychometricky než kazuisticky.

První specializovaná poradna pro volbu povolání vznikla na popud Franka Parsonse (1854–1908) v roce 1908 v Bostonu. Vědeckou bázi poradenství budoval hlavně profesor Harvardské univerzity Hugo Münsterberg. S vysokoškolským poradenstvím v USA se spojují taková jména, jako W. R. Allen, A. Anastazi, R. W. Baker, R. F. Berdie, E. Burgess, C. Rogers, D. H. Smith, G. G. Stern, J. H. Whiteley, R. Williamson aj. Na Harvardské univerzitě byla zřízena již v roce 1909 také první vysokoškolská psychotechnická poradna. Psychotechnika však byla kriticky zhodnocena na mezinárodním kongresu užité psychologie v Londýně roku 1956. Od té doby se pojem psychotechnika již v psychologii neužívá.

Předpokladem rozvoje psychotechniky bylo na jedné straně vytvoření a propracování nauky o povoláních, tj. určení vlastností, jež jsou důležité pro povolání, na druhé straně pak zavedení zkoušek pro určení způsobilosti pro povolání. Münsterberg přitom poukázal na nutnost zkoumat nejenom všeobecnou inteligenční úroveň, ale též paměť, pozornost, motoriku a další funkce osobnosti člověka. Münsterberg pojímal obor psychotechnika velmi široce. Náplň psychotechniky byla podle Malotínové (1993) velmi blízká náplni dnešní psychologii práce.

Výsledkem správné konfrontace poznání člověka (sebe sama) a profese měla být *adekvátní volba povolání*. Vztah osobnost–povolání byl vysvětlován a poradensky ovlivněn konfrontačním mechanismem. Z konfrontačního modelu se vyprofiloval přístup prostřednictvím črt a faktorů. Celé hnutí psychotechniky vychází z tohoto principu a z postulátu, že kvantifikovanou strukturu schopností, zájmů a osobních rysů je možno klást do jednoduchého vztahu se strukturou profesních požadavků a příležitostí.

První česká poradna pro volbu povolání vůbec vznikla 15. 11. 1919 při českém odboru Zemské rady živnostenské v Brně. Stojí za zmínku, že psychotechnické oddělení této poradny budoval pedagog a psycholog, pozdější akademik Otakar Chlup (1925). Při poradně byla vybudována také zprostředkovatelna učňovských míst. Poradenství mělo svoje kuratorium (správní výbor), jehož členy byli zástupci společenstev a grémií. V Praze vznikla první poradna v roce 1920, a to při zemské centrále práce.

Ústředí poraden pro volbu povolání se sídlem v Praze bylo založeno roku 1920 a v roce 1921 se ústředí připojilo k Psychotechnickému ústavu.

Nejvýznamnější publikací z 20. let je sborník „Správná volba povolání“ (Lancová, Řiha, Stejskal a Šeracký). Vyšel v roce 1925. J. Lancová (roz. Husáková), generální sekretářka Odboru pro zřízení poraden pro volbu povolání Psychotechnického ústavu byla publikačně činná v oblasti volby povolání od jeho raných let (Husáková, 1920, 1922). Lancová velkou pozornost věnovala také *výběru samotných poradců*. Žádala: a) pozitivní vztah k práci, kte-

rou má poradce vykonávat, b) odpovídající povahu, c) příslušné schopnosti, d) vzdělání a životní zkušenosti, e) odborný výcvik pro řešení poradenských úkolů. Tyto požadavky jsou stále aktuální.

Poradenský přístup Lancové bychom mohli označit za indirektivní:

„Raditi mu však: jdi na to nebo ono povolání, je pro poradce příliš odpovědné... Poradce může nanejvýš upozornit dítě na ta povolání, proti nimž by po jeho úsudku nebylo námitek. Výběr a konečnou volbu musí učiniti dítě samo.“

V roce 1921 byl v Praze založen Psychotechnický ústav Masarykovy akademie práce, který především sledoval otázky fyziologie a psychologie práce v průmyslu. Jeho prvním ředitelem byl František Šeracký (1891–1942). Později se tento ústav osamostatnil a jako Ústřední psychotechnický ústav se věnoval otázkám volby povolání dospělých osob.

Poradny pro volbu povolání vznikaly nejčastěji při úřadech pro péči o mládež, ale i jiné instituce si počaly všimnout těchto poraden a zřizovat je. Byly to zejména ústavy pro zvelebování živností, instituce sociálně zdravotní a jiné. Poradny pro volbu povolání měly i oddělení pro vysokoškolské studenty (srv. Lancová, 1925).

Mimoto byly zřizovány i speciální poradny, např. studentské (akademické) a vojenské. V Praze vznikla první akademická poradna v roce 1935, a to jako součást Ústředního psychotechnického ústavu (zakladatel V. Tardy). Akademické poradny se týkaly studentů i na středních školách. V Brně takovou poradnu vedl Robert Konečný. Výraz vysokoškolské poradenství tedy není synonymní s výrazem akademické poradenství. Také některé závody si zřizovaly svoje poradny (např. Vítkovické železárny, Elektrické podniky pražské). V Karlínské poradně pro volbu povolání pracoval např. J. Brožek, ale pouze od jara do podzimu 1937, kdy přešel jako průmyslový psycholog k firmě Baťa do Zlína. Poradny byly také v Pardubicích a Jihlavě. Z psychologických důvodů například poradna Vítkovických železáren nedoporučovala přijmout do pracovního poměru asi 30 % uchazečů.

Již v roce 1933 vyšetřily moravské poradny pro volbu povolání lékařsky a psychologicky 24 % hochů a 11,5 % dívek z celkové populace čtrnáctiletých českých dorostenců. Psycholog a pedagog Vilém Chmelař již tehdy doporučoval zajistit každoročně přesnou statistiku poptávky a nabídky mládeže pro všechny obory na celé Moravě a sledovat v hrubých rysech hospodářskou perspektivu toho kterého oboru. V. Chmelař měl velké zásluhy o rozšíření poradenství. Byl činný i jako dorostový referent České zemské péče o mládež v Brně. Poradny organizoval od roku 1931. Vedl zemskou poradnu pro volbu povolání, která byla poradnou supervizní. Vybudoval na 70 poraden. Opíral se o učitele, kteří byli pro úlohu poradců pečlivě instruováni.

Skupinové, ale i individuální vyšetření uchazečů bylo přitom prováděno na Moravě podle metod a zkoušek doporučených Zemským ústředím pro volbu povolání v Brně. Byla zde patrná snaha o komplexní podchycení a řešení problematiky volby povolání. *Psychogram* (nález o psychice a osobnosti) vydávaný těmito poradnami byl poměrně bohatý. Byl navíc srovnáván s údaji učitelů. Teprve potom byla vydávána stručná doporučení (jejich stručnost se vzdělanějším adeptům jevila až příliš lapidární, například: „Sdělujeme Vám, že pro povolání učitelky se hodíte.“) Materiál získaný vyšetřením uchazečů byl v poradnách zpracován vždy do konce května, aby mohl být červen věnován vhodnému umístění schopných uchazečů. Mnohé školy i řemeslnické obory nepřijaly uchazeče, kteří by předem neprošli psychotechnickým vyšetřením a nebyli uznáni za psychicky způsobilé pro zvolené povolání. Na učňovské poradenství se specializoval v Čechách například Jaroslav Koch (1910–1979) a na Moravě Vilém Chmelař (1892–1989).

Kontrola míry účinnosti psychotechnických zkoušek byla prováděna v průběhu prvního roku zaměstnání poradnou na jeho pracovišti. Závěry poradny se významně shodovaly s úspěšností či neúspěšností v práci.

V roce 1934 se v Praze uskutečnil mezinárodní Psychotechnický sjezd za účasti osobností jako například E. Claparede, M. Viteles, F. Baumgartnerová, Ch. Spearman (srv. Malotinová, 1993). Sjezd se realizoval pod záštitou prezidenta T. G. Masaryka a trval týden. Zúčastnilo se ho asi 250 účastníků, z nichž 130 vystoupilo se svými referáty.

V roce 1934 vyšel také první svazek Psychotechnické ročenky a v roce 1936 vyšel druhý svazek. Oba byly redigovány J. Doležalem a F. Šerackým a poskytl také informace o tehdejšímu stavu poradenských služeb v Československu.

Původní československé poradny pro volbu povolání byly organizačně nezávislé na školském systému, měly většinou pouze účel ekonomicko-informativní a poradenský.

Během německé okupace pokračoval v Čechách výzkum inteligence primárně pod vedením Rudolfa Mudrocha a na Moravě výzkum inteligence kvartánů, který řídil František Kahuda. Vědecký dohled nad tímto výzkumem měl Ústav lidské práce (jmenovitě F. Hyhlík a O. Jánoš). Výzkum prokázal vysokou diagnostickou a prognostickou hodnotu psychologického šetření.

Na Slovensku vznikla první ústřední poradna pro volbu povolání v roce 1928 v Bratislavě (v rámci Psychotechnického ústavu). Jejím prvním ředitelem byl psycholog Josef Stavěl. Pracovali zde například J. Čečetka jako I. asistent psycholog, A. Weiss-Nägel (Anton Jurovský) jako II. asistent psycholog, Rozsíval, lékař, odborný učitel Jan Schulz jako poradce pro po-

volání živnostenské, úřednice K. Kociánová, J. Pok jako studentský poradce. V roce 1938 vedení Psychotechnického ústavu v Bratislavě přešlo po J. Stavělovi na Antona Jurovského.

V roce 1942 bylo na Slovensku v činnosti kromě ústředního psychotechnického ústavu v Bratislavě 26 okresních poraden pro volbu povolání (při „okresnej starostlivosti o mládež“). Po roce 1945 byly na Slovensku v každém okrese zřízeny „Psychotechnické referáty pri okresných úradoch práce“. Metodické usměrňování jejich činnosti zajišťoval Československý ústav práce – oblastní ústav pro Slovensko v Bratislavě s pobočkou v Košicích, který vznikl přebudováním Psychotechnického ústavu. Základní funkce poraden pro volbu povolání byla profesionálně-informační, poradenská, zprostředkovatelská a rozmisťovací.

Podle údajů V. Chmelaře měly československé poradny až 94% jistotu v předvídání toho, jak se uchazeč o určité povolání osvědčí v praxi (přičemž posuzování tzv. zdravým rozumem bez využití psychodiagnostických zkoušek dosahovalo jen 35% jistoty). Množství případů vyšetřených v poradnách rok od roku vzrůstalo.

O cílech poraden svědčí rezoluce přijatá na zemském pracovním sjezdu psychologů-poradců pro volbu povolání dne 29. 9. 1937 v Olomouci, v níž se uvádí: „Návštěva poraden pro volbu povolání ať je povinná pro všechny žáky, kteří opouštějí školu. Postavíme-li každého jedince na správné místo, uskutečňujeme tím podstatnou část práce o brannost národa. Ať je uskutečněno plně a včasné hlášení volných učňovských míst. Urychleně a řádně vyřídit finanční stránku poraden a jejich náležité vybavení potřebným zařízením. Žáci mají být v posledních třídách národní školy a v kvartě střední školy poučování o volbě povolání (exkurze do závodů atd.). Sociálními podporami umožnit rychlé zařazení do povolání u sociálně slabších, a tak řešit nezaměstnanost dorostu. Zřídit útulky pro nezaměstnanou mládež. Vyřešit otázku zařazení do pracovního poměru u mládeže tělesně a duševně úchylné. Urychleně vydat a provádět zákon o sociální péči o mládež.“

V roce 1939 prošlo 59 poradnami na Moravě 11 363 dorostenců, tj. 34,6 % všech žáků opouštějících povinnou školní docházku. České poradny pracovaly až do roku 1941.

Pokud jde o vlastní vyšetřování v poradnách pro volbu povolání, celé vyšetření jednotlivce tehdy trvalo průměrně 5–6 hodin.

Diagnostických zkoušek se používalo několik desítek. Hromadná šetření se prováděla často přímo na školách. Tato šetření byla doplňována individuálním šetřením v poradně. Mnohé diagnostické zkoušky měly značnou validitu a byly stále prověřovány.

Porada se podávala důvěrně a ústně uchazečům nebo jejich rodičům.

Jenom závodům, s kterými bylo smluvní ujednání, se doporučení dávalo písemně.

V jednotlivých zemích ČSR se užívalo v podstatě stejných principů vyšetřování v poradnách pro volbu povolání, rozdíly byly jen v menším nebo větším zdůrazňování jednotlivých metod. Většinou se vyšetřovala všeobecná i praktická inteligence, defekty smyslů (zejména zraku, sluchu, hmatu), úroveň pozornosti, paměti, prostorové představivosti, technického nadání, pracovní rychlosti, jistoty pohybů ruky a manuální zručnost, úroveň základních početních úkonů a některých speciálních vlastností, potřebných pro výkon jednotlivých povolání.

Za jistý nedostatek v práci těchto poraden pro volbu povolání můžeme považovat tendenci diagnostikovat psychiku a rozhodovat o člověku na základě jednorázového či krátkodobého vyšetření a předpoklad, že psychické vlastnosti jsou velmi málo měnitelné. Rovněž fakt, že poradny byly z velké části obsazeny nepsychology, především učiteli se zájmem o tuto problematiku, mohl vést k vědecky a odborně nedostatečně fundovaným postupům, i když se pracovníci poraden většinou opírali o tehdejší Ústřední psychotechnický ústav v Praze. Speciální individuální psychologické vyšetření se konalo pouze v některých případech.

Na rozvoj profesně poradenských služeb měli nesporně výrazný vliv pracovníci Ústavu lidské práce, resp. Psychotechnického ústavu a potom Československého ústavu práce v Praze. Pracoval zde např. J. Doležal (byl ředitelem až do zrušení ústavu 30. 6. 1951), dále J. Čepelák, L. Stejskal, J. Stavěl, F. Hyhlík aj. Odborných pracovníků měl ústav přes sto.

Po 2. světové válce, přesněji v 50. letech bylo poradenství pro volbu povolání mylně považováno za instituci bránící rozvoji ekonomiky. Pracovníci odborů pracovních sil uváděli, že poradenství by jim komplikovalo práci. Psychologické poradenství bylo kritizováno především z ideologických pozic. Základem protiporadenské argumentace bylo tvrzení, že po porážce vykořisťovatelských tříd vznikla beztřídní společnost, v níž nebudou problémy s výchovnými nesnázemi, s kriminalitou dětí a mládeže, s volbou povolání a studia. Tato argumentace v různých podobách navzdory statistickým zjištěním přežívala až do šedesátých let. Pedagogika byla jakoby bez dítěte, tj. bez znalosti jeho psychiky, bez psychologie. Psychologové byli ve výchovném procesu považováni za cizí prvek, za „trojského koně“. Extrémisty byli dokonce označováni za „černokněžníky imperialismu“.

Jemnější diferenciaci lidí, stejně jako zřetel k individuálním zvláštnostem jednotlivců nebyly v totalitním období žádoucí.

Po roce 1948 se podle nového školského zákona zabývaly poradenstvím pro volbu povolání pouze školy, a ty preferovaly ekonomicko-náborové mo-

menty a administrativně organizační metody práce. Byl podceněn vztah mezi společenskou, ekonomickou a individuální, subjektivní stránkou profesionálního poradenství.

Teprve od konce 50. let začala být znovu otázce profesního a výchovného poradenství u nás i v zahraničí věnována pozornost. Nejpohotovější v rozvíjení poradenských institucí byly Polsko, Jugoslávie a Československo. V Polsku byly založeny první poradny už v roce 1957.

Vývoj poraden pro volbu povolání byl u nás přerušen prakticky od druhé světové války až do roku 1957, kdy začaly jako zařízení národních výborů vznikat dětské psychologické poradny, psychologické výchovné poradny a kliniky (Bratislava 1957, Brno 1958, Košice 1959).

První česká poválečná dětská psychologická poradna byla zřízena v roce 1958 v Brně. Jejím kladem bylo, že navázala na dobrou tradici široké spolupráce učitelů, lékařů a psychologů (včetně spolupráce na výzkumu). Od svého založení byla poradna současně výukovým zařízením Katedry psychologie a pedagogiky Filozofické fakulty Univerzity v Brně. Původně byla tato poradna ekonomicky a provozně přičleněna k záchytnému dětskému domovu v Brně, později přešla pod odbor školství NV města Brna. Po stránce odborné a metodické ji řídila Katedra psychologie (V. Chmelař a B. Bárta).

Poradna měla od svého vzniku široký záběr. Zabývala se dětmi, mládeží (i vysokoškoláky) a dospělými osobami. Ve spolupráci s katedrou Filozofické fakulty Univerzity v Brně realizovala (v letech 1959–61) poměrně rozsáhlou výzkumnou práci na úseku výchovy k povolání a jeho volby (výzkumem byla např. potvrzena úspěšnost nápravy výchovných nesnází rozvíjením zájmové činnosti zaměřené k profesní orientaci, byla vypracována metodika ke zjišťování postojů k povolání atd.). Cenné byly i zkušenosti s poskytováním praktických rad k volbě povolání na základě psychologického vyšetření. Brněnská poradna pomáhala také rozvíjet obdobné poradny na území celé Moravy.

Poradny se také vždy zabývaly pedagogickou činností (konaly se odborné přednášky a semináře pro výchovné poradce, rodiče, učitele, vychovatele i spolupracovníky v poradnách).

Bohatá vždy byla také popularizační a publikační činnost v tisku, v rozhlase i televizi.

Nárazově, podle potřeb praxe, byla prováděna i výzkumná činnost v oblasti aplikovaného výzkumu, a to nejen v problematice profesní orientace. Byl například objektivně a exaktně sledován vliv kolektivní výchovy na duševní vývoj dítěte v předškolním věku.

Od roku 1959 se kolegium Ministerstva školství a kultury ČSR několikrát zabývalo přípravou mládeže pro volbu povolání. Na základě usnesení

21/60 Kolegia ministerstva školství bylo pokusně započato ve školním roce 1960/61 s rozvíjením výchovy k povolání, a to na 30 vybraných školách v ČSR. Ke zhodnocení pokusu došlo na poradě 10.–11. dubna 1961 v Bratislavě.

Porady se zúčastnili psychologové, pedagogové a lékaři. Zvláštní pozornost byla věnována profesní orientaci. Experiment provedený na vybraných školách potvrdil správnost myšlenky pověřit koordinací výchovného poradenství k volbě povolání specializovaného pracovníka ve škole. Měl to být pracovník s novým typem kvalifikace – výchovný poradce. Současně byl navržen předběžný plán studia výchovných poradců na univerzitních katedrách psychologie.

Rezoluce z této pracovní porady vyslovila požadavek: „Současně s rozšiřováním počtu psychologických poradců budovat v jednotlivých okresech psychologické poradny podle zkušeností již existujících psychologických výchovných klinik a dětských psychologických poraden.“ Účastníci porady dospěli k závěru, že pracovní porada byla zdařilým počátkem spolupráce psychologů s učiteli a lékaři i zástupci průmyslu v otázkách výchovného poradenství.

V roce 1961 zřídilo Ministerstvo školství ústřední komisi pro výchovné poradenství. Pozornost začala být věnována i výchově talentovaných žáků (i když současně zaznělo varování před elitářstvím), zaostávajících žáků a mládeže s výchovnými obtížemi.

Výsledkem jednání komise bylo vydání směrnic o budování soustavy výchovného poradenství na ZDŠ (1962) a na středních školách (1963) a některá opatření na úseku vědecké a vědecko-výzkumné práce.

Experimentální postgraduální studium výchovných poradců ze škol I. cyklu bylo zahájeno na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze ve spolupráci s Psychologickým ústavem Univerzity Karlovy ve školním roce 1965/66.

V téže době bylo zavedeno studium výchovného poradenství rovněž na Katedře psychologie Filozofické fakulty univerzity v Brně. Toto studium mělo charakter postgraduálního studia pro ty, kteří měli vysokoškolské učitelské vzdělání, a charakter vysokoškolského kursu pro ty, kteří neměli vysokoškolské učitelské vzdělání.

Pro další rozvoj psychologického výchovného poradenství mělo velký význam založení Výzkumného ústavu psychologie a patopsychologie dětí a mládeže v Bratislavě r. 1964. Vznikl jako rezortní ústav povereníctva (později ministerstva) školství. Okruh působnosti ústavu byl regionálně určen v oblasti psychologie dítěte pro SSR a v oblasti patopsychologie dítěte pro celou ČSSR. Vznik ústavu souvisel rovněž s rozvojem činnosti Psycholo-

gické výchovné kliniky v Bratislavě, která se od svého založení v roce 1957 stala nejenom centrem psychologické, diagnostické a poradenské péče o rodinu a školu, ale postupně ve stále větším rozsahu přebírala řešení vědeckých otázek vývoje normálního i narušeného dítěte. Nový ústav poskytoval rovněž metodickou pomoc vznikajícím psychologicko-výchovným zařízením. Výzkumný ústav psychologie a patopsychologie dítěte vydával také významný odborný a vědecký časopis s celostátní působností (**Psychológia a patopsychológia dieťaťa**).

Na určitou výměnu praktických odborných zkušeností a na získávání teoretických poznatků poradců měl vliv fakt, že roku 1964 začalo vycházet periodikum **Výchovný poradce**. Iniciativa směřující k založení tohoto časopisu vznikla v Bratislavě (zásluha patří Oskáru Blaškovičovi), avšak v průběhu přípravy prvního čísla bylo jeho vydávání Ministerstvem školství a kultury přesunuto do Prahy. Prvním vedoucím redaktorem časopisu **Výchovný poradce** byl J. Doležal, tehdejší vedoucí Katedry psychologie na Filozofické fakultě Karlovy Univerzity. Po jeho smrti (15. 1. 1965) se stala hlavní redaktorkou časopisu Marta Klímová.

Organizátoři psychologického poradenství (J. Koščo, V. Chmelař, O. Blaškovič, J. Hvozdk, M. Bažány, B. Bárta a jiní) měli zájem na vybudování jednotné soustavy institucí psychologického poradenství, tedy takové soustavy, jejíž vnitřní struktura by v horizontálním průřezu biodromálně pokrývala celý rozsah psychologické problematiky. Jeden ze stimulů uplatnění psychologie v praxi byla *idea vývoje*. Vývojové koncepty uplatňovali ve svých psychologických teoriích např. Levitov, Vygotskij, Rubinštejn, Wallon, Piaget, Super, Stavěl, Chmelař aj. Nosným východiskem zde byla teorie vývojových úloh, která vymezuje základní okruhy problémů, s nimiž se střetává prakticky každý člověk: vstup do školy, vzdělávání a výchova (včetně vysokého školství), volba povolání, volba partnera, profese, kariéra v povolání, volný čas, rodičovství, penzionování, úsilí o činnorodé stáří, příprava na smrt atp.

Ve vertikálním průřezu by soustava představovala různé úrovně náročnosti psychologických služeb.

V roce 1967 vyšla první instrukce MŠ ČSR (29. 3. 1967 pod č. j. 4685/67-I/2) „O zřizování krajských odborných psychologických výchovných pracovišť“. Instrukce vedla ke vzniku celé řady nových poraden, zejména v Čechách (včetně Prahy, kde působil jako první ředitel městské poradny Vladimír Hrabal).

V roce 1967 vznikla v Praze při Pedagogické fakultě UK Laboratoř sociálního výzkumu mládeže a výchovného poradenství, v jejímž čele stál původně František Kahuda (později Marta Klímová). Z této laboratoře byl

vybudován Ústav sociálního výzkumu mládeže a výchovného poradenství, který byl po r. 1989 zrušen.

V roce 1968 vznikl na Filozofické fakultě University Komenského v Bratislavě Ústav psychologie profesionálního vývinu a poradenstva (řídil jej J. Koščo), který byl v roce 1970 opět včleněn jako jedno oddělení do Psychologického ústavu Univerzity Komenského.

Ústav psychologie profesionálního vývinu a poradenstva v Bratislavě metodicky usměrňoval a odborně školil pracovníky krajských středisek pro volbu povolání a jejich prostřednictvím i výchovné poradce na školách I. a II. stupně. Do této doby spadají také počátky vysokoškolského poradenství.

V roce 1968 byla ustavena v Bratislavě *první profesionalizovaná poválečná vysokoškolská (akademická) poradna* (vedoucí M. Hargašová). Akademická poradna v Bratislavě již začátkem 70. let přešla od modelu profesijní orientace k modelu poradenskému, částečně terapeutickému a v současnosti k výcvikovému. Vycházela z teoretických koncepcí celoživotního vývoje a v praxi využívala nejnovější poznatky poradenské psychologie a psychotherapie. V Čechách vznikla první poválečná specializovaná poradna pro vysokoškolské studenty 14. 11. 1973 při Obvodním kulturním domě v Praze 6 (vedoucí poradny Jan Srnec). Odborná činnost této poradny trvala deset roků.

Představitelkou oficiální české koncepce poradenství byla profesorka Pedagogické fakulty KU v Praze M. Klímová. Zastávala názor, že od ustavení ústřední komise pro výchovné poradenství při MŠ ČSR (v 60. letech) existovaly zásadní rozpory mezi českými a slovenskými odborníky, pokud jde o koncepci poradenství. Projevovalo se to spory o název poradenského systému, nešlo však pouze o otázku terminologickou, ale o otázku koncepční.

Marta Klímová prosazovala vždy název *výchovné poradenství*, označující společenskou praxi, tj. výchovu, jíž poradenský systém má sloužit, kdežto její odpůrci (zejména na Slovensku a v Brně) prosazovali název *psychologická výchovná pracoviště* kvůli zdůraznění hlavního vědního oboru tohoto systému. Klímová považovala za pochybené zdůrazňovat případovou práci psychologů a výlučné užití kazuistické či klinické metody. Poukazovala také na nevhodnost tendence koncepčně i organizačně odtrhnout profesní orientaci od celkového procesu utváření osobnosti dítěte, jak se to podle ní dělo na Slovensku. Domnívala se, že od počátku 70. let vedlo zdůrazňování významu psychologie ve výchovném poradenství k nadřazování principů psychologie nad specifické úkoly různých oblastí společenské praxe, které využití psychologie potřebují. Kritizovala slovenský návrh vládního orgánu, který by řídil poradenskou práci s člověkem. Na Slovensku existovala totiž vládní komise pro otázky poradenství, jejímž tajemníkem byl J. Adamovič. To podle

Klímové odporovalo základním principům filosofie a věd o společnosti i o člověku a bylo to podle ní i politicky a věcně nesprávné. Zápořem koncepce Klímové byl také ústup od biodromální a nadrezortní orientace původní *psychologické výchovné péče*.

Nová terminologie v názvech poradenských pracovišť ve školství se poprvé objevila v oficiálních českých materiálech zpracovaných F. Zemanem v roce 1972. V příloze usnesení vlády ČSR č. 27/72 k návrhu na vybudování soustavy poradenské péče o děti, mládež a rodinu se poprvé hovoří o *pedagogicko-psychologických poradnách*, ne již o psychologických výchovných pracovištích, resp. o pracovištích psychologické výchovné péče.

Oficiální instrukce z 2. 4. 1976, která tuto novou terminologii kodifikovala, byla vydána 28. května 1976 pod názvem Instrukce o soustavě výchovného poradenství v oboru působnosti Ministerstva školství ČSR (čj. 8172/76-201). Tato instrukce znamenala větší prosazení pedagogů ve výchovném poradenství.

Poradny v podstatě zůstaly vědecko-praktickými, operativními, rutinními, metodickými a průzkumnými jednotkami, které poskytovaly konkrétní službu, a to primárně školským a mimoškolním výchovným zařízením a rodinám. Zpracovávaly rovněž výzkumně výsledky vlastní rutinní práce. Pracovaly také na rozvoji diagnostických a nápravných metod a na prevenci poruch chování. Fakt je, že mnohé poradenské služby pracovaly na základě zobecnění kazuistické praxe. (Neplatí to pouze o školském poradenství, ale i o poradenství ve zdravotnictví: pediatrikém, interním, onkologickém atd.).

Hlubší proniknutí do daného okruhu problémů umožňuje *specializace poradců* v jednotlivých odděleních poradny. Prostorová blízkost a těsná pracovní spojitost s ostatními, jinak specializovanými pracovníky instituce, zajišťuje možnost konzultace a také společného *týmového vedení* případu, eventuálně jeho pružného převedení k jinému specialistovi, ukáže-li se taková potřeba. Ústřední jednotná dokumentace případů, která je pro takovou péči nezbytná, poskytuje právě svou komplexností zároveň bohatý výzkumný materiál významný jak pro praktický výchovný proces, tak pro teorii a pro řízení společnosti.

Mimořádnou důležitost mají otázky poradenství u **problémové mládeže**. Máme tu na mysli různorodou skupinu dětí a mládeže, jejichž společným jmenovatelem je, že jejich sociální začlenění působí společností problémy a že vyžadují zvláštní přístup, odlišný od přístupu k většině populace. Řadíme sem děti a mladistvé intelektově opožděné nebo defektní, děti a mladistvé s lehkými mozkovými dysfunkcemi při normálním intelektu, děti a mladistvé s disociálním, asociálním a antisociálním chováním, děti a mladistvé se změněnou pracovní schopností. U mládeže postižené nějakým

trvalým somatickým defektem, který vede ke změně pracovní schopnosti, není předmětem psychologova zájmu sám defekt, ale psychická adaptace na něj a zvláštnosti psychické reaktivnosti osobnosti dítěte, které jsou handicapem podmíněny. V případě trvalého mentálního defektu jde především o psychologické „změření“ deficitu a o důsledky z něho vyplývající pro školní a profesionální zařazení. Cesta k výraznému snižování různých maladaptací vede jediné přes vědecké poznání zákonitostí jejich vzniku a průběhu a na něm založené prevenci.

Sjednocení problémů volby povolání i problémů výchovných a výukových je v souladu s úzkou souvislostí všech pedagogicko-psychologických aspektů výchovy dětí a mládeže. Ať již poradce řeší s dítětem nebo mladistvým kterýkoliv momentálně dominující dílčí problém, musí jej řešit v souvislosti s ostatními problémy a se zřetelem k celkové struktuře a dynamice osobnosti konkrétního dítěte nebo mladistvého i se zřetelem k celému *psychosociálnímu kontextu* jeho dosavadního a perspektivního vývoje.

Kooperace a koordinace činnosti školského poradenství se zdravotnickými složkami (ŠZS, dětská psychiatrie, dorostové lékařství), se složkami ministerstva práce a sociálních věcí (ekonomika práce, mobilita, flexibilita pracovních sil, otázky zprostředkování pracovních sil a sociálního zabezpečení), s plánovacími orgány a dalšími zainteresovanými složkami (ministerstva spravedlnosti aj.) je doposud obtížným problémem.

Funkčně integrovanou poradenskou péči měly zajistit koordinační sbory poradenské péče o děti, mládež a rodinu, které byly ustaveny MŠ ČSR dne 13. 3. 1973 pod č. j. 7758/73-210. Nepodařilo se však překonat v nich autonomistické tendence jednotlivých zúčastněných rezortů. Činnost těchto sborů byla postupem času utlumena.

Poradenství samo má řadu složek, které by měly být ve vztahu funkční koordinace a kooperace. Jsou to především poradenská činnost:

- zdravotnická,
- sociálně právní,
- zaměstnanecko-informační,
- psychologická,
- pedagogická.

Poradenské činnosti *pedagogické* jsou především úzce spjaty se školou a ústřední úlohou učitele ve výchovně vzdělávacím procesu. To ovšem nevyklučuje podíl dílčích pedagogických činností a podíl pedagogiky v systému poradenských pracovišť (např. didaktické diagnózy a náprava didaktických deficitů, porada týkající se konkrétních metod domácí přípravy dítěte, nápravy dyslexie a dysgrafie, logopedické péče – využití tréninkových i léčebně pedagogických metod při poruchách řeči, metodického vedení výchovných

poradců, metodických návštěv na školách, spolupráce na vedení psychokorektivních a ortopsychagogických skupin, spolupráce při výchově a léčbě uměním, při arteterapii, biblioterapii, muzikoterapii, spolupráce při vedení prázdninových táborů pro problémové děti atp.).

Problémové okruhy, kterými se poradensky zaměřená pedagogicko-psychologická pracoviště od počátku svého vývoje zabývala, můžeme rozdělit na čtyři skupiny:

- psychodidaktické problémy,
- psychosociální maladaptace,
- problémy psychosociálních vztahů,
- problémy výchovy k povolání a studiu.

Do okruhu *psychodidaktických problémů* patří otázky zjišťování školní připravenosti, učebních a studijních stylů, problematika parciálních gnostických funkcí, didaktické opožděnosti z mimointelektových i intelektových důvodů, zjišťování příčin neprospěchu (i na středních a vysokých školách), problematika péče o talenty, diferenciacie žáků ve výuce, psychologické hodnocení efektivnosti vyučovacích metod, vedení k optimálnímu sebevzdělávání.

Korelace mezi studijními výsledky a výší inteligence je poměrně málo těsná. Zejména pro vysokoškoláky mají zřejmě velký význam mimointelektové faktory. Hradecká a Valová (1974) zjistily na Pedagogické fakultě v Brně (N = 182; mužů 38, žen 144) průměrný IQ v Amthauerově SI 103,4. Přitom v Ravenově zkoušce progresivních matric mělo 83,5 % souboru IQ nad 110.

Do okruhu *psychosociálních maladaptací* patří difcility, neurózy, psychopatie, disharmonie osobnosti, selhání v povolání nebo ve studiu spočívající např. v nedostatečné identifikaci se studovaným oborem a následně intelektuální pasivitě. Hradecká a Valová (1974) zjistily průměrný neuroticismus u posluchačů Pedagogické fakulty v Brně 12,01. Míček (1966) zjistil dotazníkem MMQ Eysencka u 113 studentů a 324 studentek Filozofické, Přírodovědecké a Pedagogické fakulty v Brně v průměru 11,3 neurotických příznaků. Průměrná univerzitní vysokoškolačka měla 12,4 neurotických příznaků.

Do okruhu *problémů v psychosociálních vztazích* patří poznávání a formování vztahů ve studijní skupině a vztahu učitel–žák, vztahů mezi členy učitelského sboru z hlediska jejich vlivu na žáky, vztahů mezi rodinou a školou, vztahů mezi sourozenci, mezi studenty a rodiči, vztahů mezi rodiči z hlediska výchovných důsledků. Patří sem též sociálně psychologické aspekty řídicí práce ve škole z hlediska školní „atmosféry“ a jejího působení na žáka, studenta i posluchače.

Do okruhu psychologických otázek *výchovy k povolání a jeho výběru* patří dlouhodobé sledování vývoje vlastností osobnosti žáka se zřetelem k jeho budoucímu uplatnění ve studiu nebo v povolání, zjišťování a formování individuálních zájmů o povolání. Katamnesticky se sleduje průběh adaptace na zvolené studium a pozdější uplatnění v povolání.

Tyto problémové okruhy jsou vnitřně spjaty kauzální souvislostí, která je skryta za jevovou souvislostí problémů. Například neurotické rysy osobnosti, psychopatie nebo povrchní zájem o povolání, který se ještě nestal složkou žákovy osobnosti, vede často k maladaptaci na povolání, k selhání v povolání nebo ve studiu. Naproti tomu může být difcilita napravena pomocí zájmové činnosti orientované na adekvátní volbu povolání nebo studia.

V souladu s biodromálním principem poradenské péče byla v mnoha pedagogicko-psychologických poradnách školského rezortu věnována pozornost také vysokoškolským studentům, i když vysokoškoláci nebyli v centru zájmu těchto poraden.

Většinou šlo o individuální kazuistickou péči. Současné specializované vysokoškolské poradny by měly usilovat o týmovou, systémovou a „osobnostní“ náplň činnosti. Nejde pouze o studijní a zaměstnanecko-informační poradenství, ale také o pomoc při adaptačních obtížích a při autodiagnostických a autoregulačních snahách vysokoškoláků. Vždy je nutno přihlížet k intenzivní snaze studentů o nezávislost, která je v současné době příznačná zejména pro studenty (muže). I když studenti někdy od poradny žádají pouze psychometrické zjištění úrovně mentálních schopností apod., neměla by být poradna pouze zařízením „testátorským“, ale měla by poskytovat seriózní a komplexní poradenskou péči, respektující také *etické zásady* profesí pomáhajících člověku.

K pozitivnímu sebepojetí a rozvoji sebe sama, uvědomování si vlastních limitů i možností, formování schopností, využití osobních kapacit a zkušeností, nacházení správného životního stylu, sociálních kontaktů, systému žádoucích osobních hodnot ve všech životních etapách vede koncepce týmového, komplexního a biodromálního rozvíjejícího poradenství.

V roce 1994 byl Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy zřízen Institut pedagogicko-psychologického poradenství České republiky. Řeší aktuální koncepční otázky pedagogicko-psychologického poradenství, zajišťuje koordinaci poradenského systému, další vzdělávání poradenských pracovníků a přenos odborných a metodických informací z oblasti pedagogicko-psychologického poradenství. Informace o problematice poradenských služeb jsou publikovány i ve zpravodaji Institutu pedagogicko-psychologického poradenství České republiky s názvem *Výchovné poradenství*.

Současný systém pedagogicko-psychologického poradenství je tvo-

řen nejenom *výchovnými poradci* a státními, církevními a soukromými *pedagogicko-psychologickými poradnami*, ale od r. 1990 také *speciálně pedagogickými centry* se zaměřením na péči o děti a mladistvé se smyslovým, tělesným a mentálním postižením a o děti a mládež s vadami řeči a tzv. *středisky výchovné péče*, zajišťujícími prevenci a terapii sociálně patologických jevů u dětí a mládeže a poradenství v této oblasti, a to nejen ambulantně, ale také internátní formou.

S účinností od 1. 4. 1998 jsou poskytovány poradenské služby na školách a školských zařízeních podle metodického listu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. j. 13409/98-24. Optimalizace fungování tohoto širokého a značně liberálně pojatého systému bude však ještě velmi náročným procesem.

Literatura

- ADAMS, J. F. *Problems in Counseling and Case Study Approach*. New York: The Mac Millan Company, 1992.
- BROŽEK, J., HOSKOVEC, J. Počátky poradenství pro volbu povolání v Československu. *Československá psychologie*, č. 1, 1991, s. 82–8.
- COREY, G. A. COREY, M. *Issues and Ethics in the helping Professions*. California: State University, 1993, IV. Ed.
- ELIÁŠOVÁ, A., HARGAŠOVÁ, M. Modely poradenských středisek na vysokých školách v USA a u nás. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*. 1992, č. 2, s. 161–167.
- GAJDOŠOVÁ, E. Konzultačné aktivity v práci školského psychológa a behaviorálny konzultačný model psychologické služby škole. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*. 1992, č. 3, s. 265–270.
- HARGAŠOVÁ, M. Práca v psychologickej poradni pre vysokoškolákov. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*. 1977, č. 2, s. 169–174.
- CHLUP, O. *Poradna pro volbu povolání při českém odboru zemské rady živnostenské v Brně*. Brno, 1935.
- CHMELAŘ, V. *Poradny pro volbu povolání. Výchova dorostu*. Brno: Zemské ústředí osvětových sborů v Brně, 1932, s. 76–125.
- CHMELAŘ, V. Pracovní metody v poradně pro volbu povolání v Lipsku. *Péče o mládež*, 1932, č. 11, s. 25.
- CHMELAŘ, V. Z činnosti poradny pro volbu povolání Německé zemské komise pro péči o mládež na Moravě. *Péče o mládež*, 1932, č. 11, s. 25.
- CHMELAŘ, V. Z poradny pro volbu povolání v Berlíně. *Péče o mládež*, 1934, s. 88–91.
- CHMELAŘ, V. *České poradny pro volbu povolání na Moravě*. Praha: Psychotechnická ročenka, 1934, s. 88–91.
- CHMELAŘ, V. *Činnost poraden pro volbu povolání České zemské péče o mládež na Moravě za rok 1934–1935*. Praha: Psychotechnická ročenka, 1936, č. 2, s. 202–213.
- CHMELAŘ, V. Význam poraden pro dorost – volbu povolání, pro zlepšování úrovně dorostu. *Péče o mládež*, 1938, roč. 7, str. 137 a násl. a osobní sdělení.
- JURČO, M. Výchova mládeže k správné volbě povolání. In *Sborník Besedy o výchově*. Bratislava: 1961, s. 280–286.
- KARGULOVÁ, A. Problematika poradenské teorie a praxe. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 1992, č. 4, s. 323–332.

- KLÍMOVÁ, M. a kol. *Teorie a praxe výchovného poradenství*. Praha: SPN, 1987
- KOHOUTEK, R. Historie, současnost a perspektivy práce Pedagogicko-psychologické poradny města Brna. *Psycholog v Československu*, 1973, č. 3, s. 110–134
- KOŠČO, J. a kol. *Poradenská psychológia*. Martin: Osveta, 1987.
- LANCOVÁ, J. a kol. *Správná volba povolání*. Praha: 1925, 325 s.
- LANCOVÁ, J. *Činnost poradenská v Československu*. Praha: Psychotechnická ročenka, 1934.
- MALOTÍNOVÁ, M. Psychotechnika a počátky profesionálního poradenství. *Psychologie v ekonomické praxi*, 1993, č. 3–4, s. 111–116.
- STAVĚL, J. Úloha Psychotechnického ústavu v Bratislavě. *Hospodárske Rozhlady*, 1928, č. 3, s. 302–310.
- STAVĚL, J. *Poradnictví povolání*. Encyklopedie výkonnosti, díl 1. Praha: Člověk, 1934, s. 320–427.
- ŠERACKÝ, F. Psychotechnika a volba povolání. *Nová Práce*, 1928, 10, s. 271–273.
- WEISS-NÄGEL, A. Úloha a význam poradenstva pri voľbe povolania. *Péče o mládež*, 1938, roč. 17.
- ŽÁKOVÁ, H. A DUPLINSKÝ, J. Poradna pro vysokoškoláky. *Vysoká škola*, 1977/78, č. 5, s. 225–276.

KOHOUTEK, R. Historie pedagogicko-psychologického poradenství. *Pedagogická orientace* 1998, č. 3, s. 30–45. ISSN 1211-4669.

Adresa autora: Doc. PhDr. Rudolf Kohoutek, CSc., ÚSV FAST VUT v Brně, Žitkova 17, 602 00 Brno